ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2026 / № 3.1–3

Termiz – 2026

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro'yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko'chirma va ma'lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko'chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 20.06.2026
Qog'oz bichimi: 70x85
Bosma tabog'i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog'ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko'chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko'chasi, 43.
Telefon: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY'ATI:

Bekpo'lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o'rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas'ul muharrir)
O'ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Zabita Mahammad qizi Teymurlu, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent (Ozarbayjon)
Tarana Imomverdi qizi Xojieva, filologiya fanlari doktori, professor (Ozarbayjon),
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Murodqosim Abdiyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Normat Y o'ldoshev, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Baxtiyor Xolmuxamedov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O'zbekiston)
Asqar Eshmo'minov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, filologiya fanlari doktori, dotsent (O'zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Nargis Qurbonazarova, filologiya fanlari doktori, dotsent (O'zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Shoira Omonturdiyeva, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sherzod Turdiqulov, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Alibek Omonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Humayun Nadim Muhammad, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To'raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 20.06.2026
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998990 377 77 23, +99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
https://journaltersu.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ,
доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)
Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)
Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (. PhD), доцент (Узбекистан)
Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)
Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)
Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)
Забита Магомед кызы Теймурлу, доктор философии по филологии, доцент (Азербайджан)
Тарана Имамверди гызы Хаджиева, доктор наук, профессор (Азербайджан)
Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мурадкасим Абдиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нормат Юлдашев, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бахтиёр Холмухамедов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бобоназар Муртазаев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Аскар Эшмуминов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)
Зафар Умуркулов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Ахад Шукуров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдумурод Арслонов, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Сирожиддин Турдимуродов, доктор наук, доцент (Узбекистан)
Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Наргис Курбаназарова, доктор наук, доцент (Узбекистан)
Муяссар Холова, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шаира Амонтурдиева, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шерзад Турдикулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Алибек Омонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хумаюн Надим Мухаммад, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 20.06.2026
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
https://journaltersu.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV,
doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Zabita Magomed kyzy Teymurlu, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Azerbaijan)
Tarana Imamverdi gizi Khadzhieva, Doctor of Sciences, Professor (Azerbaijan)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muradkasim Abdiyev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Kholmukhamedov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, Doctor of Sciences, Associate Professor (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, Doctor of Sciences, Associate Professor (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Shoira Omonturdiyeva, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Sherzod Turdikulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Alibek Omonturdiev, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Humayun Nadim Muhammad, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

LUTFULLAYEVA DURDONA
Lisoniy assotsiatsiyalarda milliy tafakkurning voqelanishi
(Vatan assotsiativ maydoni misolida) 7

MIRZAYEV IBODULLA
Xomskiyning “Til va ong” asari, generativ tilshunoslik konsepsiyasi
va professor Baxtiyor Mengliyevning tarjimonlik mahorati....10

ҚУРОНОВ ДИЛМУРОД
Бадиий диалог таржимасида коммуникатив вазиятни тўғри англаш зарурати
(Чўлпоннинг «Кеча ва кундуз» романининг янги русча нашри мисолида) 16

ЧЎТМАТОВ ЖЎРАБЕК ОМОНОВИЧ
«Ҳикмат» сўзининг араб лексикографик манбалари асосидаги лексик-семантик таҳлили.... 19

ЧОРИЕВ ТАВАККАЛ РАВШАНОВИЧ
Абдураҳмон Жомий ва Алишер Навоий идиостилида
«Саг//ит» концептининг лингвопоэтик хусусиятлари....25

UMURQULOV ZAFAR BEKPO‘LATOVICH
Alisher Navoiy ijodida so‘z qadri va nutq odobi talqini....34

UBAYDULLAYEV ALISHER ABDUSALOMOVICH
Ogahiy tarjimasidagi asarlar leksikasining tarixiy-etimologik tahlili
(“Axloqu-l-Muhsiniyn” asari misolida) 37

IBRAGIMOV SHEXROZBEK TO‘LQINJON O‘G‘LI
Tashbih va epitetlarning pragmatik talqini: tarjimada ekspressivlik va
stilistik ekvivalentlik....41

IBRAGIMOV JASURBEK TULKINJON O‘G‘LI
Jangovorlik, jasorat va jismoniy kuchga oid epitetlar
(“Beowulf” ingliz eposi misolida)....47

NAZAROVA ZIYODA KATTAYEVNA
Frazeologizmlarning yondosh birliklar bilan o‘zaro aloqasi 51

QOBILOV MIRZIYO ESHNOZAR O‘G‘LI
O‘z qatlamga oid antroponimlar tasnifi 55

ISRAILOVA SAODAT TURAPOVNA
Rang komponentli birliklarning mental birliklarda aksi....58

RO‘ZIMATOVA DILNOZA
Rasmiy munosabatlarda murojaat birliklarining shaxs ijtimoiy maqomining ifodalanishi....62

XUSANOVA NAFISA ZOKIRJON QIZI
Ertak janrida dialogning strukturaviy va funksional poetikasi
(Ingliz va o‘zbek xalq ertaklari misolida)....65

XABIBULLAYEVA FAZILAT XABIBULLO QIZI
“Boburnoma”dagi saroy-ma’muriy xizmat unvonlarining inglizcha tarjimalarda berilishi 69

MUSTAFAYEV ELYOR ODIL UGLI
Theoretical foundations for the classification of phraseological units in english 73

МУНДАРИЖА

TURSUNOVA DILSHODA XOLDIN QIZI
“O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da qurol-aslaha nomi bilan bog‘liq folklorizmlar 77

YAVKOCHEVA FERUZA HUSAN QIZI
Types of english speech-language pathology dictionaries according to semantic relations 81

SHUKUROV RAHMATILLO MIRZATILLAYEVICH
Farg‘ona viloyati tarixiy oykonim, gidronim va oronimlarining leksik-semantik tasnifi hamda sotsiolingvistik tahlili 86

XALIQULOVA MUSHARRAF EGAMNAZAR QIZI
Maqol lingvistik, kognitiv va madaniy fenomen sifatida 90

O‘RAZOV ALISHER DONIYOROVICH
O‘zbek tilida substantiv leksemalar semantik shajarasining ifodalanishida pragmatik omillar 93

DJURAYEVA MAXBUBA USMANOVNA
Emotsiya, konsept va emotsional konsept tushunchalarining lingvistik talqini 96

ADABIYOTSHUNOSLIK

ABDULLAEV RAMAZON
Муиззий ва Ҳофиз шеъриятида адабий таъсир ва ижодий ворислик. 99

ARSLONOV ABDIMUROD KAROMATOVICH
“Qisasi Rabg‘uziy” asari poetikasi va badiiy-estetik xususiyatlari xususida.....104

АЛИМАРДОН ҲАЙИТОВ
Али Қушчининг ўғли ҳам олим бўлган.....108

DR. DONIYOR K. KELDIYOROV
Wounded memory and hybrid identity in Khaled Hosseini’s the kite runner.....112

IBRAGIMOV JAVOHIR TO‘LQINJON O‘G‘LI
Harold Lambning “Tamerlane: the earth shaker” romanida amir temur xarakterining badiiy ifodasi 116

RAXIMOVA UMIDA SOLIYEVNA
Ona obrazining ramziy va mifopoetik talqini: inglizzabon va o‘zbek adabiyoti misolida 121

MNAJATDINOVA MAKARYA
Hozirgi qoraqalpoq xotin-qizlar lirikasida psixologik metamorfoza 126

JIENBAEV MUSA AZATBAEVICH
XX-XXI asr lirikasida Odissey obrazining transformatsiyasi.....130

RADJABOVA MUXTASAR DAVRANBEKOVNA
Arab tilida talabalarning yozuv malakasini rivojlantirishda o‘yin texnologiyalarining tatbiqi.....134

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2026; 9
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

LISONIY ASSOTSIATSIYALARDA MILLIY TAFAKKURNING VOQELANISHI
(VATAN ASSOTSIATIV MAYDONI MISOLIDA)

Lutfullayeva Durdona,
filologiya fanlari doktori, professor

Dunyo tilshunosligida o'tgan asrning so'nggi choragidan boshlab til birliklarining assotsiativlik xususiyatini ochib berishga, tildagi assotsiatsiyalarning inson bilimlari, tasavvurlari, shaxsiga xos belgilar (kasbi, jinsi, yoshi, ijtimoiy mavqeyi, jamiyatda bajaradigan rollari, dini, dunyoqarashi, ruhiyati kabilar) bilan bog'liq holda hosil bo'lishi, buning sabablari va qonuniyatlarini tadqiq etishga jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Bugungi kunga kelib ushbu yo'nalishda, ayniqsa, assotsiativ leksikologiya, grammatika[1], assotsiativ lug'atshunoslik[2] keng rivojlandi.

Ma'lumki, lisoniy assotsiatsiyalar kishilarning tashqi olam haqidagi bilim va tasavvurlarini tilda aks ettiruvchi birliklardir. Shu jihatdan ularning tadqiqi insonning voqelikni qanday idrok etishi, u haqidagi bilim va tasavvurlarini aniqlashga, shu bilan birga, assotsiatsiyalarning tilda voqelanishi qonuniyatlarini ochib berishga xizmat qiladi.

Til birliklarining assotsiativ aloqaga kirishuvida inson omili muhim rol o'ynaydi. Insonda narsa-predmetlar, voqea-hodisalarga nisbatan hosil bo'ladigan assotsiatsiyalarga ularning millati, yoshi, jinsi, ijtimoiy mavqeyi, kasbi, dunyoqarashi, qiziqishlari, ruhiyati, madaniyati kabilar bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, tashqi olamning har bir inson tomonidan turlicha idrok etilishi, til bilimi, leksik zaxirasi, tasavvurlarining kengligi kabilar ham unda hosil bo'ladigan assotsiatsiyalar xarakterini belgilashi mumkin. Kishilarda yuzaga keladigan bunday assotsiatsiyalar nafaqat turli til egalarida, balki bir millat vakillarida ham bir-biridan farq qiladi. Ushbu holat lisoniy assotsiatsiyalarni etnik omillar bilan bog'liq holda ham tadqiq etish lozimligini ko'rsatadi.

So'nggi yillarda dunyo tilshunosligida tildagi assotsiatsiyalarning leksik-semantik, struktur, derivatsion, uslubiy belgilari qatorida etnomadaniy, sotsiolingvistik, genderologik xususiyatlarini o'rganishga qiziqish tobora ortib bormoqda. Xususan, o'zbek tilshunosligida tildagi leksik birliklarning assotsiativ bog'lanishi, ularni hosil qiluvchi omillar, assotsiatsiyalarning lisoniy xususiyatlari, badiiy matnni hosil qilishdagi o'rni kabi masalalar bo'yicha muayyan

[1] Kent G.H., Rosanoff A.J. A Study of Association in Insanity // American Journal of Insanity. – 1910. – V. 67. – № 1-2. – P. 317-390; Deese J. The structure of associations in language and thought. – Baltimore, MD: Johns Hopkins Press. 1965. – 216 p.; Nielsen M.L. The word association test in the methodology of thesaures construction. In proceeding of the 8th ASIS SIG/CR Classification Research Workshop. Washington, DC: American Society for Information Science, 1997. – P. 43-58; Louise F.Spiteri. Word association testing and thesaurus construction: Defining inter-term relationships. School of Library and Information Studies, Dalhousie University Halifax, Nova Scotia. CAIS/ACSI. 2002. – P. 24-33; Gerganov E., Kyuchukov H. Word associations in Romani: some prototypes in cross-cultural perspectives // Psychology of Language and Communication 2005. Vol. 9. –№2. – P. 53-58. Караулов Ю.Н. Ассоциативная грамматика русского языка. Изд.2. – М., URSS. 2010. – 328 с. ; Горошко Е.И. К истории метода свободных ассоциаций // www.textology.ru.

[2] Postman L., Keppel G. (eds.). Norms of Word Association. – New York and London: Academic Press, 1970. – 943 p.; Kiss G.R., Armstrong C., Milroy R. The Associative Thesaurus of English. Edinburgh: Univ. of Edinb., MRC Speech and Communication Unit, 1972. – 1539 p.; Титова Л.Н. Киргизско-русский ассоциативный словарь. – Фрунзе: Мектеп, 1975; Български норми на словесни ассоциации (Под общата ред. Е.Герганова). – София: Наука и изкуство, 1984. – 272 с.; Цітова А.І. Асацыятыўны слоўнік беларускай мовы. – Мінск, 1981; Русский ассоциативный словарь / Сост. Ю.Н.Караулов, Ю.А.Сорокин, Е.Ф.Тарасов, Н.В.Уфимцева, Г.А.Черкасова. Т. 1–2. – М., 1994-1998. URL: http:// www.tesaurus.ru/dict/ dict.php; Ульянов Ю.Е. Латышско-русский ассоциативный словарь. – Рига: Зинантне, 1988. – 187 с; Бутенко Н.П. Словник асощативних норм украшською мови. – Льв1в: Вища школа, 1989. – 326 с.; Дмитрюк Н.В. Казахско-русский ассоциативный словарь // РАН. Ин-т языкознания, ун-т "Мирас". – Шымкент; – М., 1998. – 245 с.; Sanchez Puig M., Karaulov Y., Cherkasova G. Normas asociativas del espanol y del ruso. Moscu – Madrid, 2000. – 496 p.; Славянский ассоциативный словарь: русский, белорусский, болгарский, украинский / Н.В.Уфимцева, Г.А. Черкасова, Ю.Н. Караулов, Е.Ф. Тарасов. – М., 2004. – 792 с.; Черкасова Г.А. Русский сопоставительный ассоциативный словарь. – М.: ИЯз РАН, 2008; Дебренн М., Романенко А.А. Французский ассоциативный словарь: В2 т. / Новосиб. гос. ун-т. Новосибирск, 2010. URL:http:// dic-taverf.nsu.ru/dict.4 va boshqalar.

tadqiqot ishlari olib borildi[1]. Ammo lisoniy assotsiatsiyalarning til egalarining mentaliteti, milliy tafakkur tarzi, milliy-madaniy qarashlari, ruhiyati, kasb-kori, jinsi, ijtimoiy maqomi kabi belgilari bilan bog‘liq holda yuzaga chiqadigan xususiyatlarini ochib berish dolzarb muammolardan biri bo‘lib qolmoqda. Ushbu maqolada o‘zbek talaba yoshlarining *vatan* turtki so‘ziga bergan assotsiativ javob reaksiyalari asosida ayni shu masala yoritildi.

Tanlangan mavzu mohiyatini ochib berish maqsadida 18-27 yoshdagi filologiya yo‘nalishida tahsil olayotgan Qo‘qon davlat universiteti talabalari (jami 100ta) assotsiativ tajribaga jalb etildi. Assotsiativ tajribada sinaluvchilar *vatan* turtki so‘ziga nisbatan o‘zlarida hosil bo‘lgan birinchi assotsiativ javob reaksiyasini so‘rovnomaga qayd etishlari so‘raldi.

Tajriba natijalari asosida talaba yoshlarda *vatan* turtki so‘ziga nisbatan hosil bo‘lgan assotsiativ maydon quyidagicha shakllantirildi:

VATAN: tug‘ilgan joy (31), O‘zbekiston (9), erkinlik (9), kindik qoning to‘kilgan joy (9), ona yurt (7), oila (5), yashayotgan joy (4), ona (3), tuproq (3), yurt (2), ona tuproq (2), xonadon (2), sajdagoh (1), muhabbat (1), mehr (1), harbiy (1), mahalla (1), ona makon (1), maskan (1), xalq (1), quvonch (1), tinch (1), mehr to`la zamin (1), musaffo osmon (1), uyim va oilam (1), qishloq (1).

(**jami javob reaksiyalari** 100 ta; **turli javob reaksiyalari** 26 ta; **yakka javob reaksiyalari** 14 ta; **javob berilmagan holat** - 0)

Ko‘rinadiki, talaba yoshlarda *vatan* turtki so‘ziga nisbatan turli mazmundagi javob reaksiyalari yuzaga kelgan: javob reaksiyalari tarkibida turli assotsiatsiyalar soni 26 ta, bu holat o‘zbek tilida *vatan* turtki so‘zi bilan rang-barang birliklar assotsiativ aloqaga kirisha olishini ko‘rsatdi.

Vatan turtki so‘ziga berilgan javob reaksiyalarining har xilligiga sinaluvchilarning o‘z vatani bilan bog‘liq bilimlari, vatani haqidagi tasavvurlari, vataniga bo‘lgan turlicha yondashuvlari, milliy-madaniy qarashlaridagi har xillik kabilar ta’sir ko‘rsatgan bo‘lishi mukin.

Assotsiativ maydondagi yakka xarakterdagi javob reaksiyalari o‘zbek talaba yoshlarining vatan haqidagi shaxsiy tasavvurlarini aks ettiradi. Takrorlangan jamoaviy xarakterdagi javob reaksiyalari esa ayrim sinaluvchilarning vatanga oid tasavvurlari o‘xshashligi, umumiyligini ko‘rsatadi.

Qayd etilgan assotsiativ maydonda talaba yoshlarining *vatan* tushunchasini qanday idrok etishlari, vatanni qanday tasavvur qilishlari, o‘z vatani haqidagi bilimlari, unga bo‘lgan munosabati kabilar voqelangan. Assotsiativ maydondan o‘rin olgan javob reaksiyalarining semantik tahlili yoshlarning vatanni qanday idrok etishlari, unga bo‘lgan munosabatini anglashga yordam beradi. Shunga ko‘ra assotsiativ maydondan o‘rin olgan javob reaksiyalarining semantik tasnifini amalga oshiramiz. Sinaluvchilar tomonidan berilgan javob reaksiyalarini semantik jihatdan quyidagicha tasniflash mumkin:

1. **Makon ma’nosini ifodalovchi javob reaksiyalari**: *tug‘ilgan joy (31), O‘zbekiston (9), kindik qoning to‘kilgan joy (9), ona yurt (7), yashayotgan joy (4), tuproq (3), yurt (2), ona tuproq (2), xonadon (2), mahalla (1), ona makon (1), maskan (1), mehr to‘la zamin (1), musaffo osmon (1), uyim va oilam (1), qishloq (1).*

2. **Baho munosabatini ifodalovchi javob reaksiyalari**: *ona yurt (7), ona (3), ona tuproq (2), sajdagoh (1), muhabbat (1), mehr (1), ona makon (1), quvonch (1), tinch (1), mehr to‘la zamin, (1), musaffo osmon (1).*

3. **Siyosiy va harbiy tushunchalarni anglatuvchi javob reaksiyalari**: *erkinlik (9), harbiy (1).*

4. **Ijtimoiy va oilaviy munosabatlarni anglatuvchi javob reaksiyalari**: *oila (5), uyim va oilam (1).*

Bu o‘rinda eslatib o‘tamiz, assotsiativ maydondagi ayrim javob reaksiyalari bir necha mavzuviy guruhdan o‘rin oldi. Masalan, *ona yurt (7), ona tuproq (2), ona makon (1), mehr to‘la zamin (1), musaffo osmon (1)* javob reaksiyalari makon anglatish bilan birga, sinaluvchilarning vatanga bo‘lgan baho munosabatini ham aks ettiradi. Shu jihatdan ular mavzuviy guruhlarda takrorlanishi mumkin.

Keltirilgan mavzuviy guruhlarning assotsiativ maydondagi ulushi quyidagicha: makon ma’nosini ifodalovchi javob reaksiyalari 76 ta, baho munosabatini ifodalovchi javob reaksiyalari 19 ta, siyosiy va harbiy tushunchalarni anglatuvchi javob reaksiyalari 10 ta, ijtimoiy va oilaviy munosabatlarni anglatuvchi javob reaksiyalarining soni 6 ta.

Ushbu statistik ma’lumotlarni diagrammada quyidagicha aks ettirish mumkin:

Statistik tahlillar shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek yoshlari *vatan* deganda, avvalo, o‘z tug‘ilgan joyini, kindik qoni to‘kilgan, yashayotgan yurti O‘zbekistonni ko‘z oldiga keltirishadi. Bu javob reaksiyalari o‘zbek madaniyatida inson tug‘ilib o‘sgan, kindik qoni to‘kil-

[1] Лутфуллаева Д. Ассоциатив тилшунослик назарияси. – Тошкент: Meriyus, 2017. – 140 б.; Хошимова Н.А. Ўзбек тилида ассоциатив муносабатлар: Филол. фан. бўйича фалс. докт. (PhD) … дисс. автореф. – Фарғона, 2018. – 49 б.; Таджибаев Б. Ўзбек тили миллий-маданий бирликларининг ассоциатив тадқиқи: Филол. фан. бўйича фалс. докт. (PhD) ... дисс. автореф. – Тошкент, 2020. – 55 б.; Ортиқова Ҳ. Бадиий матннинг ассоциатив тадқиқи (Э.Воҳидов ва А.Орипов шеърлари мисолида): Филол. фан. бўйича фалс. докт. (PhD) ... дисс. – Тошкент, 2022. –136 б.; Rahmonov H. Omon Matjon she’riy matnlarining assotsiativ strukturasi: Filol. fan. bo‘yicha fals. dokt. (PhD) ... diss. avtoref. – Qo‘qon, 2023. –57 b.

gan, u yashayotgan yurt ulug‘lanishi, yurt egalari milliy o‘zligini bevosita vatani, tug‘ilib o‘sgan joyi bilan bog‘lashini ko‘rsatadi. Javob reaksiyalari o‘zbek yoshlari tug‘ilib o‘sgan, yashayotgan yurti orqali o‘zlarini shu yurt farzandi, millat vakili sifatida idrok etishlarini anglatadi.

Vatan turtki so‘ziga nisbatan hosil bo‘lgan *xonadon (2), mahalla (1), uyim va oilam* javob reaksiyalari umumiy makon tarkibidan o‘rin olgan “kichik makon”larni anglatadi. Ushbu javob reaksiyalari o‘zbek madaniyatida *vatan* tushunchasining jamoaviy (*mahalla),* oilaviy (*xonadon, uyim va oilam)* darajalarda tavsiflanishi mumkinligini ko‘rsatadi.

O‘zbek jamiyatida mahalla “ma’lum bir hududni o‘z ichiga olgan va aholisi bir jamoaga birlashgan, o‘zini-o‘zi boshqarishga asoslangan ijtimoiy-hududiy bo‘lagi”[1] hisoblanadi. Mahallaning yurtning kichik bo‘lagi ekanligi haqidagi qarashlar, o‘zbek jamiyatida mahallaning yurt kishilari – oilalar, qo‘ni-qo‘shnilar jamoasiga asoslanishi bitta sinaluvchida *mahalla* assotsiatsiyasini yuzaga keltirgan deb hisoblash mumkin. Mahallaning vatan sifatida tasavvur qilinishi vatanga milliy yondashuvdan darak beradi.

Xonadon oilaviy munosabatdagi kishilar jamoasi bo‘lib, o‘zbeklar tomonidan vatanni tashkil qiluvchi kichik jamoa sifatida idrok etiladi. O‘zbek yoshlarining vatanini xonadon, uy, oila bilan bog‘lashi o‘z uyi va oilasi, xonadonini hayotidagi eng muhim “makon” sifatida idrok etishini anglatadi. Shuningdek, o‘zbek jamiyatida shakllangan vatanning oila, xonadondan boshlanishi haqidagi qadimiy qarashlar ham *vatan* turtki so‘ziga nisbatan *xonadon, uyim va oilam* assotsiatsiyalarini hosil qilgan bo‘lishi mumkin.

Vatan turtki so‘ziga berilgan *ona yurt (7), ona tuproq (2), sajdagoh (1), ona makon (1), mehr to‘la zamin, (1), musaffo osmon (1)* javob reaksiyalari makon tushunchasi bilan birga, unga bo‘lgan hissiy munosabatni ham aks ettiradi. Bu javob reaksiyalarida yoshlarning o‘z vataniga bergan ijobiy bahosi yorqin aks etgan.

Ijobiy munosabat *muhabbat (1), mehr (1), quvonch (1)* javob reaksiyalarida ham namoyon bo‘lgan. Bu javob reaksiyalari sinaluvchilarning vatanga bo‘lgan mehr-muhabbati, quvonchi, faxrlanish tuyg‘ularini aks ettirgan. Qator javob reaksiyalarida vatanning onaga tenglashtirilishi o‘zbek jamiyatida vatan ona kabi ulug‘lanishi (*ona, ona yurt, ona tuproq, ona makon*), uning ona kabi mehr-muruvvatli ekanligi, muqaddasligi e’tirof etilishini ko‘rsatadi. Bu javob reaksiyalarini vatanga berilgan yuksak baho sifatida qabul qilish mumkin. Vatanni onaga tenglashtirish milliy-madaniy yondashuvni ham aks ettiradi. Demak, *vatan* so‘zi har bir til jamiyatida milliy-madaniy semaga ega bo‘ladi.

Sajdagoh (1) javob reaksiyasi “Allohga sajda qilinadigan makon, ibodat joyi” ma’nosiga ega. Ushbu javob reaksiyasi faqat 1ta sinaluvchida hosil bo‘lgan bo‘lsa-da, chuqur ramziy ma’noga ega. Sajdagohni vatan bilan bog‘lash uning muqaddas joy eganligi haqidagi qarashlar bilan bog‘liq. *Sajdagoh* javob reaksiyasi vatanni diniy ramziy obraz sifatida ham idrok etilishini ko‘rsatadi. Ushbu javob reaksiyasi sinaluvchining vatanga bo‘lgan munosabatida din muhim o‘rin tutishini anglatadi. O‘zbek jamiyatida “*Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir*” hikmatli so‘zi ham mavjud. Ushbu aforizm vatanga bo‘lgan hurmat-ehtirom ifodasi bo‘lib, yurtga bo‘lgan ijobiy bahoni ko‘rsatadi.

Vatanga bo‘lgan ijobiy baho individual xarakterdagi *mehr to‘la zamin (1), musaffo osmon (1), tinch (1)* javob reaksiyalarida ham kuzatiladi. *Mehr to‘la zamin* javob reaksiyasi vatanni mehr-muhabbat ramzi sifatida idrok etilishini anglatadi. Ushbu javob reaksiyasini vatanga berilgan hissiy baho sifatida talqin qilish mumkin. *Musaffo osmon, tinch* javob reaksiyalarini esa tinch, osuda vatan tavsifi sifatida baholash mumkin. Bu javob reaksiyalari yurtning xafsiz makon ekanligiga ishorq qiladi, vatanni tinchlik, osoyishtalik ramzi sifatida tavsiflaydi.

Tahlillardan anglashiladiki, o‘zbek yoshlari vatanini bevosita tug‘ilib o‘sgan yurti O‘zbekistonda ko‘rishadi, o‘z vatanini oilasi, xonadoni, mahallasi kabi “kichik vatan”lardan iborat yaxlit makon sifatida idrok etishadi. Ularning javob reaksiyalarida vatanni e’zozlash, ona kabi ulug‘lash, sajdagoh sifatida tavsiflash, uning tinchligi, musaffo osmonidan quvonish, faxrlanish hislari namoyon bo‘ladi.

Yuqori chastotali javob reaksiyalari asosida o‘zbek yoshlari tasavvuridagi vatanning quyidagi assotsiativ lisoniy portretini hosil qilish mumkin:

Vatan – bu tug‘ilgan joy, erkin O‘zbekiston, kindik qoning to‘kilgan joy, ona yurt, oila, yashayotgan joy, onadek muqaddas, tuproq, yurt, ona tuproq, xonadon.

Rezyume. Mazkur maqolada o‘zbek talaba yoshlarining *vatan* turtki so‘ziga bergan assotsiativ javob reaksiyalari tahlil qilinib, ularda milliy ong va tafakkurning voqelanishi yoritilgan. Tajriba natijalari asosida yoshlar vatanni, avvalo, tug‘ilgan joy, erkin O‘zbekiston, kindik qoni to‘kilgan joy sifatida idrok etishlari asoslangan. Shuningdek, oila, xonadon, mahalla kabilarni ham umumiy makon tarkibida tasavvur qilishlari ochib berilgan. Maqola yakunida yuqori chastotali javob reaksiyalari asosida o‘zbek yoshlari tasavvuridagi vatanning assotsiativ lisoniy portreti yaratilgan.

[1] Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдли, 2-жилд. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006. – Б.572.

Resume. This article analyzes the associative response reactions given by Uzbek students to the stimulus word “homeland,” revealing the manifestation of national consciousness and thinking within them. Based on the results of the experiment, it is substantiated that young people primarily perceive the homeland as their birthplace, free Uzbekistan, and the place where their umbilical cord blood was shed. It is also revealed that they envision family, household, and neighborhood (mahalla) as part of a shared spatial concept. At the conclusion of the article, based on the high-frequency response reactions, an associative linguistic portrait of the homeland as conceived by Uzbek youth is constructed.

Резюме. В данной статье анализируются ассоциативные реакции узбекской студенческой молодёжи на слово-стимул “родина”, раскрывающие проявление национального сознания и мышления. На основе результатов эксперимента обосновано, что молодые люди воспринимают родину прежде всего как место рождения, свободный Узбекистан, место, где пролилась пуповинная кровь. Также выявлено, что семья, дом, махалля воспринимаются ими как часть единого пространственного понятия. В заключение статьи на основе высокочастотных реакций-ответов создан ассоциативный лингвистический портрет родины в представлении узбекской молодёжи.

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta’lim. 2026; 9
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

XOMSKIYNING “TIL VA ONG” ASARI, GENERATIV TILSHUNOSLIK KONSEPSIYASI VA PROFESSOR BAXTIYOR MENGLIYEVNING TARJIMONLIK MAHORATI

Mirzayev Ibodulla,
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti professori, filologiya fanlari doktori

Til va ong munosabati insoniyat tafakkuri tarixidagi eng murakkab va uzoq davom etayotgan muammolardan biridir. Tilni faqat kishilar o‘rtasidagi axborot almashinuvi vositasi sifatida tushunish uning inson mavjudligidagi haqiqiy ko‘lamini to‘liq ochib bera olmaydi. Til insonning borliqni idrok etishi, tajribani kategoriyalarga ajratishi, fikrni shakllantirishi, xotirada saqlashi va uni boshqa insonlarga yetkazishi bilan chambarchas bog‘liq. Shu sababli tilning mohiyatini o‘rganish muayyan ma’noda inson ongining qanday ishlashini o‘rganish demakdir.

XX asrning birinchi yarmida Amerika tilshunosligida deskriptivizm va psixologiyada bixeviorizmning kuchli ta’siri kuzatildi. Bunday yondashuvlarda ilmiy tadqiqotning asosiy obyekti kuzatilishi mumkin bo‘lgan nutqiy xatti-harakat, uning tashqi shakli va muayyan sharoitda yuzaga keladigan reaksiyalar edi. Biroq insonning ilgari hech qachon eshitmagan, mutlaqo yangi gaplarni yaratishi va tushunishi kabi hodisalar tilni faqat kuzatiladigan verbal xulq-atvor doirasida izohlashning yetarli emasligini ko‘rsatdi. Ana shu ilmiy vaziyatda Noam Xomskiy tilshunoslikning e’tiborini tashqi nutqiy mahsulotdan insonning ichki lisoniy bilimiga, ya’ni tilni yaratish va tushunish imkonini beruvchi mental tizimga burdi. Shu ma’noda Xomskiy lingvistikani faqat mavjud lisoniy birliklarni tavsiflovchi fan emas, balki insonning lisoniy qobiliyati tabiatini tushuntirishga intiluvchi nazariy fan sifatida qayta talqin qildi.

Xomskiyning Language and Mind (“Til va ong”) asari ana shu burilishning muhim nazariy hujjatlaridan biridir. Asarning dastlabki uch bobi 1967-yil yanvarida Kaliforniya universitetining Berkeley kampusida o‘qilgan Bekman ma’ruzalari asosida shakllangan va 1968-yilda alohida kitob sifatida nashr etilgan. 1972-yilgi kengaytirilgan nashrda til, falsafa